

Chatnar

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 7, Jan.-Dec. 2023

چھتار

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ دسمبر 2023ء، مسلسل شمارہ 7

☆ ڈاکٹر افتخار احمد سلہری، ڈاکٹر واصف لطیف

THE RAJAS, MAHARAJAS OF PUNJAB THROUGH FOLK LITERATURE

لوک ادب راہیں پنجاب دے راجے، مہاراجے

Abstract

Folk literature and history have close relationship. It is the interpreter of our feelings. We get informations about the past through it. People related to other sciences can also benefit from it. Folk literature is much more than social sciences. This makes us feel its superiority. In this article, the writer has shed light on the role of Rajas, Maharajas of Punjab through folk literature. They played an important role in the development of Punjab during their reign. They were very brave and true to their words. There is very little mention of them in history, but in folk literature Raja Porus, Raja Kunal, Raja Puran, Raja Risalu, Raja Sarkap, Raja Bhauj and Maharaja Ranjit Singh are mentioned in detail.

Keywords: Folk Literature, Relationship,
History, Punjab, Ranjit Singh

☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، لاہور
☆ اسٹنٹ پروفیسر پنجابی، گورنمنٹ کالج یونیورسٹی، لاہور

حیاتی وکھو دکھ رنگاں دا مجموعہ اے ہر رنگ وکھری سیہان رکھدا اے ادب دے وکھو دکھ حصے نیں۔ اک اوہ ادب جیہڑا لکھتی شکل وچ محفوظ اے اوہدے لکھن والے داناں معلوم اے تے دو جا ادب اوہ جیہڑا صدیاں توں سینہ بسینہ وڈکیاں توں ٹردا اپنا سفر جاری رکھدا اے، ایہہ لوک ادب اکھواندا اے۔ لکھن والے داناں کوئی نہیں جاندا۔ سناون تے گاؤن والا اپنی مرضی نال گھٹا ودھاوی سکدا اے کیوں جے اوہنوں پتہ نہیں ہوندا کہ لکھن والا کون اے؟ لوک ادب وچ حیاتی دا ہر رنگ اے۔ جتھے پیار محبت عشق معشوقی دی گل اے او تھے ہاسا مخول، مٹی نال موہ وی لوک ادب وچ دسدا اے۔ ایس توں اڈ ایہدے وچ شادی ویاہ تے عمی خوشی، ہجر فراق حیاتی دا ہر رنگ وکھالی دیندا اے۔ لوک ادب تے تاریخ دی آپس وچ بڑی گوڑھی سانجھ اے۔ لوک ادب دے بغیر پنجاب دی تاریخ لکھنا ممکن نہیں۔ انج تے پنجاب دے راجیاں مہاراجیاں دی فہرست ڈھیر لمبی اے۔

پرانے سے توں ہُن تیکر جو مشہوری سکندر اعظم کھٹی دُنیا دے کسے ہور بادشاہ نوں نہیں ملی۔ اوہدے نال توں تاریخ دا ہر پڑھیا واقف اے۔ اوہ 356 ق۔ م نوں مقدونیہ فلپ دے گھر پیلہ دے مقام تے جمیا۔ مڈھلی تعلیم اپنے نانکیاں لیونی ڈس تے لائسی میکس توں حاصل کیتی۔ فیلاسوفی شاگردی کیتی۔ عظیم فلاسفر نے سکندر نوں حکومت تے جنگ کرن دے گر سکھائے۔ بال پئے اوہنے تھینز دے خلاف جنگ وچ اپنی بہادری ثابت کیتی سی۔ فلپ دے مرن مگروں 20 ورھے دی عمر وچ اوہنے 336 ق۔ م وچ حکومت سانجھ لئی۔ یہودیاں توں اڈ ساریاں قوماں اوس سہے بت پرست سن۔ فارس دے لوک زرتشت مذہب دے منن والے سن۔ یونان دا انکا جیہا ملک بے انت ریاستاں وچ ونڈیا ہو یا سی۔ نا اتفاقی توں فیڈہ چکدیاں سکندر نے یونان فتح کیتا۔ سکندر سہے یونانیاں دا خیال سی کہ پنجاب دینا دی اخیر لی نگر مشرق وچ اے اوس توں اگے دُنیا مک جاندی اے۔ ایس لئی اوہنے ہندوستان دا رخ کیتا۔ اوہنے 326 ق۔ م وچ پنجاب اُتے ہلہ کیتا۔ ٹیکسلا دا راجا امبھی اوہدے اگے جھک گیا تے اپنے دُشمن راجا پورس اُتے حملہ کرن دی ہلاشیری دتی نالے بہت ساری مالی تے فوجی امداد وی دتی پر راجا پورس نے ڈٹ کے سکندر دا مقابلہ کیتا۔ امپیریل گزٹیر آف انڈیا وچ ایس بارے جا نکاری انج مملدی اے:

“The capital of this dependency was Taxila
Sanskrit (Takshasila), now the ruins of
shahdheri, but then a great and flourishing city,

which lay there marches from the Indus”.(1)

راجا مہی دی امداد پاروں سکندر اعظم ٹیکسلا تیکر اپڑ گیا راجا پورس نوں ہتھیار سٹن تے مجبور کر دتا۔ راجا پورس نے سکندر دی گل تے اُکا دھیان نہ دتا تے لڑن لئی میدان وچ آ گیا۔ ”کمال کہانی“ وچ ایس واقعے دا ویروا اے:

”سکندر ویہت دے لہندے آلے پاسے رُکیا ہے۔ ایلچی گھلیا سو پورس آل کہ

میں سُندا رہنا ہاں کہ توں وڈا ضدی جہیا راجا ہیں۔ میں جاونا سومنات

اُتے۔ ہتھیار سٹ جیویں مہی سٹن۔ مینوں لگن دے۔ پورس ولدا گھلیا، مہی

راجا ہے پر اچوت نہیں۔ نسلی نہیں۔ نسل مجبور کریندی ہے لڑن کان“۔(2)

راجا پورس بہادر راجا سی اوہنے جیون وچ کئی اوکڑاں داسا منا کیتا۔ راجا پورس تے سکندر دے وچکار ہوئی اے۔ راجا پورس جدوں سکندر نوں برچھا مارن لگا تے اوہدی نظر اپنے ہتھیں بنھے گانے تے پئی جیہڑا اوس دی مونہہ بولی بھین نے بنھیا سی۔ راجا پورس دی مونہہ بولی بھین نوشاہہ راجے کولوں گانا بنھن لگیاں وعدہ لیددی اے کہ اوہ اوہدے بیلی سکندر نوں نہیں مارے گا۔ ایس لئی راجا پورس سکندر نوں جانوں نہیں ماردا۔ تیر لگن پاروں راجا پورس بے ہوش ہو گیا۔ سکندر نے اپنے دوست میرونوں گھلیا کہ اوہ راجے نوں احترام تے آدرنال خیمے وچ لیائے۔ ہندوستانی بادشاہ شاہی خیمے وچ اپڑیا سکندر اوہنوں ملن لئی اگے ودھیا۔ اوہدی شان تے شوکت وکھ کے ڈھیر متاثر ہویا۔ راجے کولوں چُکھیا اوہدے نال کیہ سلوک کرے؟ سید محمد لطیف ہوریں لکھدے نیں۔

“Alexander asked the fallen king what he

would wish him to do for him. "To treat me,"

replied Porus, like a king”.(3)

سکندر دے دوست میروراجا پورس نوں جدوں زخمی حالت وچ خیمے وچ لیاندا اوس ویلے سکندر نے راجے کولوں پچھیا کہ دس تیرے نال کیہ سلوک کیتا جائے؟ راجا پورس گھبرایا نہیں تے بڑی جی داری نال جواب دتا کہ اوہدے نال اوہو سلوک کیتا جاوے جیہڑا اک بادشاہ، بادشاہ نال کردا اے۔ اکھان اے:

”بادشاہ نال بادشاہواں والا ای سلوک کیتا جاندا اے“۔(4)

لوک ادب موجب سکندر نوں پنجابیاں ای ڈکیا سی تے اوہ لڑائی توں تنگ آ کے راوی تے بیاس دے وچکار

لے علاقے راہیں امی ساہیوال، ملتان تے سندھ راہیں واپس ٹر گیا۔ ملھی قوم ملتان وچ سکندر بادشاہ نال بڑی بہادری نال لڑی تے سکندر دامونہہ بھن دتا۔ اوہ زخمی ہو کے یونان ول نسیا تے راہ وچ امی مر گیا۔ پٹھلا اکھان ایس واقعے ول امی سینت اے:

سنکھی جہاں دی ڈاڈھی، سوڈھی جہاں دی ماء
ملھی جنے پنج پتر، ڈاہر، بھٹہ، نانچ، شجرا تے لنگاہ (5)

راجا اشوک بنارس داراجاسی جیہدے پٹھ کئی راجے ٹکے تار دے سن۔ اشوک نے بنارس وچ بہہ کے ٹیکسلا تیکر بادشاہی کیتی۔ راجا اشوک دا کوئی پتر نہیں سی۔ فیر کسے اللہ والے فقیر دی دعا نال راجے نوں اللہ نے پتر دتا۔ جس دا ناں کنال رکھیا گیا۔ راجے اشوک نے اپنے پتر نوں دینی تے دنیاوی تعلیم دیوائی۔ راجے نے اکی ورھے تیکر تعلیم حاصل کیتی۔ جس ویلے اوہ تعلیم حاصل کر کے آیا راجے اشوک نے خوشی منائی سارے ہند دے راجیاں نوں دعوت دتی۔ راجا کنال سوہنا گھبر و جوان سی، جیس پاروں اوہدی مترئی ماں اوس تے عاشق ہو گئی۔ ڈاکٹر حفیظ سید ہوراں موجب:

”یہ نوجوان عورت کردار کی مضبوط نہ تھی اور نہ ہی اسے اصول و ضوابط کا خیال تھا۔ اس نے اپنے سوتیلے بیٹے کنل پر ڈورے ڈالنا شروع کر دیئے۔ کنل اس کی مرحومہ پیشرو کا بیٹا تھا اور اس کی آنکھیں غضب کی خوبصورت اور پُرکشش تھیں۔ نیک طنیت شہزادے نے اپنی سوتیلی ماں کی اس پیش

قدی کا کوئی مثبت جواب نہ دیا“۔ (6)

جدوں راجے کنال نے شکنتلا دی گل نہ منی تے اوہدے دل وچ غصے دے بھانھڑ چن گئے کسے طرح راجے کنال کولوں اپنی بے عزتی دا بدلہ لوے ایس لئی اوہنے راجے کنال اُتے جھوٹی تہمت لائی کہ مینوں بھیڑی نظر نال ویکھیا۔ ٹیکسلا توں سنہیا آیا کہ ٹیکسلا دا گورنر باغی ہو گیا اے۔ راجے اشوک نے راجپوتاں کولوں پچھیا کہ کوئی راجپوت میرے کولوں انعام لے کے ٹیکسلا دے گورنر داسر کٹ لیا وے۔ رانی شکنتلا نے راجا اشوک نوں راضی کر لیا کہ اوہ اپنے پتر کنال نوں ٹیکسلا دے گورنر دے خلاف لڑن لئی گھلے۔ راجے کنال دی ٹیکسلا دے گورنر نال گل بات ہون مگروں صلح ہو گئی۔ تاں چاہندی سی کہ جنگ ہو وے تے راجا کنال مر جا وے۔ رانی نے دھوکھے نال راجے ولوں ٹیکسلا دے گورنر نوں جھوٹا خط گھلیا کہ کنال دیاں اکھاں کڈھ دے۔ نہیں تاں میں تہاڈے خاندان دے چالھی بندے مار

دیواں گا۔ ٹیکسلا دے گورنراکھاں کڈھ دتیاں۔ ایہہ سُن کے راجا اشوک دیاں اکھاں کھل گئیاں کہ رانی شکنتلا دی چال اے۔ رانی شکنتلا اپنی غلطی من لئی تے راجے کنال کولوں معافی منگ لتی۔ راجے کنال نے اپنی مترئی ماں کولوں بدلہ لین تھان اوہدی گود ہری کرن دی دعا دتی تے تخت اُتے بیٹھن دی تھان فقیرانہ زندگی گزارن نوں ترجیح دتی۔ راجا سالبھان جیمہ نوں راجا سلوان وی آکھیا جاندا اے، سیالکوٹ داراجاسی۔ اوہدے بارے آکھیا جاندا اے کہ سیالکوٹ دی نینہ اوہنے اپنے ہتھان نال رکھی سی۔ امپیریل گڈ پیئر آف انڈیا موجب:

“The legendary history of the district is connected with Raja Salivahan, the reputed founder of the town of Sialkot”. (7)

راجا بہت دلیر آدمی سی۔ اوہدے دور وچ سیالکوٹ نے ترقی کیتی۔ سیالکوٹ دی مڈھلی تاریخ نال راجا سالبھان دا بڑا گوڑھا تعلق اے۔ راجا سالبھان دیاں دور انیاں سن۔ اک اچھراں تے دوجی لوناں۔ راجا پورن رانی اچھراں دی ککھوں جمیا۔ شہزادے پورن نوں بارھاں ورھے لئی بھورے وچ پادتا گیا۔ باراں ورھے بعد پورن بھگت سبھ توں پہلاں مترئی ماں لوناں نوں ملن گیا۔ مشیراں، وزیراں پورن نوں روکیا:

ماواں ہوندیاں مترئیاں بُریاں

محلان نوں نہ جائیں پورنا (8)

راجا پورن جدوں جمیا تے اوہدے پیونے جوتشیاں کولوں اوہدی قسمت دا حال پچھیا۔ جوتشیاں دسیا کہ بادشاہ باراں ورھے راجے توں دور رہوے کیوں جے راجا اوہدے لئی منحوس سی۔ بادشاہ نے انج امی کیتا تے راجے نوں بھورے پادتا۔ باراں ورھے لنگھ گئے تے پیو پتر دے ملن دی گھڑی آئی راجا پورن محل آیا تے اپنے ماں پیونوں ملیا۔ پتہ لگا کہ اوہدے پیونے دوجا ویاہ کیتا ہویا اے اوہ مترئی ماں نوں ملن گیا کہ اوہ اوہدی ماں ای سی پر جدرانی لونا پورن نوں ویکھیا تے ویکھدی رہ گئی۔ اوہ اوہدے ہان دا گھبرو جوان سی۔ پورن دے حسن تے جوانی نوں ویکھ کے اوہ اوہدے اُتے عاشق ہو گئی۔ اک دیہاڑے موقع پا کے اوہنے پورن نوں محل وچ سدیا تے گناہ لئی آکھیا۔ اشفاق نیاز ہوریں ”تاریخ سیالکوٹ“ وچ لکھدے نیں:

”رانی لوناں نے ایک مناسب موقع پر پورن کو تنہائی میں یاد کیا۔ پورن

حاضر ہوا، داخل ہوتے ہی رانی کا حسن نکھار بن کر پورن کے بازوؤں کو لہزرا
گیا، پورن کی حیا اور پاس ادب صدف کو موتی نہ دے سکا، اور وہ گھنیرے
بادلوں میں سے بجلی کی طرح باہر کوند گیا۔“ (9)

جوان اوہدی مترتی ماں اوہدے تے عاشق ہوگئی اوہنوں اپنے ول راغب کرن دی کوشش کردی پر راجا نیک
سی۔ اوہدے دل وچ رب دا خوف سی اوہ گناہ تے راضی نہ ہو یا تے او تھوں نس گیا۔ راجا پورن دے رویے تے رانی
نوں بڑا غصہ آیا اوہنے بدلہ لین لئی پورن دے خلاف راجا سا لبھان نوں جھوٹی شکایت لادتی:

“She complained to the Raja, and made him
believe by her persuasive ways that Puran had
forced her to committ sin with him” (10).

راجا سا لبھان نے لوناں دی گل سچ مندیاں ہو یاں پورن نوں سزا دتی اوہدے ہتھ پیر کٹوا کے اک کھوہ وچ
سٹوا دتا۔ فیر گورونے پورن نوں کھوہ وچوں کڈھوایا۔ اللہ معجزے پاروں پورن دے ہتھ پیر سلامت ہو گئے۔ گورونے
اوہنوں ماپیاں کول سیا لکوٹ گھل دتا۔ او تھے اوہنے اک سکے باغ وچ ڈیرالایا۔ پورن دی دُعا نال سارا باغ ہرا ہو گیا۔
لوک پورن دے معتقد ہو گئے۔ راجا سا لبھان دے رانی لوناں دی اولاد نہیں سی۔ جدوں اوہنے پورن دیاں کرامتاں
سُنیاں تے راجا سا لبھان تے رانی لونا فقیر کول گئے تے اوہدے اگے اولاد لئی بینتی کیتی۔ پورن نے راجے نوں مخاطب
کردیاں ہو یاں آکھیا۔ اشفاق نیاز ہو ریں ایس واقعے دی دس انج پاندے نیں۔ پورن نے اپنی مترتی ماں نوں چولاں
دادانہ دتا تے آکھیا کہ اوہدے گھراک پُتر جمے گا۔ پراوہ اوہدے کول نہیں رہوے گا سگوں اوس توں وچھڑ جائے گا۔ راجا
جیور باگڑ دیس دارا جاسی۔ اوہدی کوئی اولاد نہیں سی۔ اوہ بڑا پریشان رہندا سی۔ اک دیہاڑے مالک اگے جھک کے
دعا کیتی۔ راجے جیور وانگوں اوہدی رانی باچھل دے دل وچ وی اولاد دی بڑی سدھہ سی۔ اوہ گور وگور کھنا تھ اگے گڑ گڑا
کے بینتی کردی اے کہ اولاد دے باجھوں مینوں کجھ چنگا نہیں لگدا تسیں میرے لئی دعا کرو۔ اگوں گور و جی چن ورگے
پُتر دی خوشخبری دتی۔ ایس طرح گور وگور کھنا تھ دی دُعا نال راجا جیور تے رانی باچھل دے گھر گگ راج کمار جمیا:

ست سمندر پار ہے دھوپ نگر استھان

راجا سا نبھا نام ہے، جس کا کروں بکھان (11)

راجا سرکپ لوک کہانی وچ راجا رسالو نال چو پڑ کھیڈ دیاں دسد اے۔ ایس کھیڈ وچ راجا رسالو نے سردی بازی لائی۔ چو پڑ کھیڈن توں پہلاں راجا سرکپ نے راجا رسالو نال کجھ گلاں طے کیتیاں۔ راجا سرکپ نے پہلی بازی تے اپنی ساری سلطنت لادتی، دوجی واری تے ساری دولت تے تیجی واری تے اپنا سر۔ مقابلے وچ راجا رسالو نے پہلی بازی تے اپنے ہتھیار، دوجی تے گھوڑا تے تیجی تے سر۔ کھیڈ شروع ہو گئی۔ راجا سرکپ نے جنوراں دی مدد نال راجا رسالو کوکولوں دو واریاں جتیاں، فیراوس راجا رسالو داسر جتن لئی کئی حربے ورتے۔ اوہنے سوہنیاں زنانیاں راجا رسالو آگے پیش کیتیاں راجا رسالو سرکپ دیاں چالاں نون جان گیا۔ ایس لئی اوہنے محتاط طریقے نال دوبارہ کھیڈ شروع کیتی۔ اوس ویلے اک ملازم نے سرکپ نوں بیٹی پیدا ہون دی خبر دتی۔ اوہدے موجب بچی اوہدی بد قسمتی دا کارن سی اے۔ ایس لئی ایہہ نوں مار دیو۔ ایہہ سُن کے راجا رسالو نے سرکپ نوں آکھیا کہ اگر توں میرے سامنے زمین اُتے نک نال لکیراں کھچیں تے وعدہ کریں کہ فیر کسے نال سردی بازی لا کے چو پڑ نہیں کھیڈیں گاتے ایہہ بچی جیہڑی تیرے گھر جی اے، مینوں دے دے تے میں ایس ویلے تیری حیاتی بخش دیواں گا۔ سرکپ نے ایہہ شرط من لئی۔ راجا ماہی پرکاش سورج بنسی راجیاں دے خاندان وچ چوتھا راجا سی۔ ماہی پرکاش دی عمر بارہاں ورھے سی کہ کو تھل دے راجے نال اوہدا جھگڑا ہو گیا تے دشمن نسا دتا گیا۔ راجا بھوج انصاف پسند تے سخی سی۔ راتاں نوں کیس وٹ کے رعایا دی خبر لیند ادکھ سکھ توں جانو ہوند اوہناں دیاں لوڑاں تھوڑاں پوریاں کردا۔ محمد قاسم فرشتہ موجب:

”راجہ بھوج پورا قوم سے تعلق رکھتا تھا۔ اس نے عدل و انصاف اور سخاوت

میں ہر طرح سے بکرماجیت کی پوری پوری تقلید کی۔ وہ راتوں کو بھیس بدل

بدل کر پھرتا تھا اور ضرورت مندوں اور فقیروں وغیرہ کے حالات سے آگاہ

ہو کر ان کی خبر گیری کرتا۔ وہ ہمیشہ اپنی رعایا کی خوش حالی اور آسودگی کی

کوشش کرتا تھا“۔ (12)

راجے بھوج اُتے ہونی ورت گئی اوہد راج پاٹ گھس گیا۔ فقیر ہو گیا اک دن محل آیا۔ رانی نے اوہنوں فقیر سمجھ کے خیرات دین لئی محل وچ بلایا۔ ہونی رب دی رانی داست لکھا ہار کاٹھ دی مورتی نے نکل لیا۔ رانی نے ہار غائب ویکھ کے فقیر اُتے چوری دا الزام لایا۔ راجے نے بغیر کسے تحقیق دے راجے بھوج دے ہتھ پیر وڈھا کے مخلوں پار سٹ دتا۔ گنگا پتی اوہنوں موڈھیاں تے چک کے گھر لے گیا تے اوس دی سیوا کرد رہیا۔ اخیر راجا ٹھیک ہو گیا۔ گنگا پتی

اوہنوں اپنی گادھی اُتے بٹھا چھڈ دا۔ راجے بھوج نے دیکھ راگ گانا شروع کیتا جینوں سُن کے راجے دی دھی اوہدے اُتے عاشق ہو گئی تے اوہنوں ویاہ داسنیہا گھلیا۔ راجا بھوج اُتے ہونی داوارا بیت چکھیا سی۔ راجے بھوج نوں اللہ تعالیٰ نے دوبارہ ہتھ پیر دے دتے۔ کاٹھ دی مورتی نے وی چندن ہار اُگل دتاسی۔ راجا بھوج دوبارہ تخت اُتے بیٹھاتے اوہنے گنگا تہی نوں پیو دا درجہ دتا۔ پٹھلے اکھان وچ ایسے واقعے ول ای اشارہ اے۔

دکن، مدراس تے بنگال وانگر پنجاب وچ اٹھارھویں صدی وچ آزادی دیاں لہراں ہڑھ بن چکیاں سن کئی مقامی سرداراں اپنیاں حکومتاں قائم بنائیاں۔ نادر شاہ تے احمد شاہ ابدالی دے ہلیاں تے لٹ کٹ دے نتیجے پنجاب وچ مغلاں دا بچپا کھچیا اثر وی مُک گیا سکھاں تھان تھان اپنیاں سرکاراں قائم کر لیاں۔ ہندو، مسلمان تے سکھ بھنگی سرداراں دی حکمرانی توں تنگ سن۔ اوہناں سب نے اکٹھیاں ہو کے مہاراجا رنجیت سنگھ اگے بنتی کیتی کہ سائہنوں ایہناں دے ظلم توں بچایا جائے۔ مہاراجا رنجیت سنگھ نے اوہناں دی فریاد سن کے 7 جولائی 1799ء نوں اپنی 25000 فوج دے نال لہور تے قبضہ کیتا۔ قبضہ کرن مگروں لہور دے سارے دروازے کھول دین دا حکم دتاتے اپنے مہاراجا ہون دا اعلان کیتا تے نال ای اپنے ناں داسکھ وی جاری کردتا۔ کیتا محمد آصف خاں ہوراں موجب:

”جولائی 1799ء نوں اوس نے لاہور تے قبضہ کر لیا۔ 1801ء وچ رنجیت

سنگھ نے اپنے ”مہاراجہ“ ہون دا اعلان کیتا تے اپنے ناں داسکھ جاری

کیتا۔ جس نوں نانک شاہی آکھیا جانداسی“۔ (13)

رنجیت سنگھ اپنے ماں پیو دا کلا پترسی۔ اوہنوں بڑے لاڈ پیار نال پالیا گیا پر نکے ہون دیاں اوہنوں ماتا نکلی کہ بچن دی کوئی امید نہ رہی۔ ماں دیاں دعاواں نال اوہنوں نویں حیاتی تے مل گئی پر اوہدی اک اکھ ضائع ہو گئی۔ ایہدے بارے ہندوستان دیاں مقامی زبانوں وچ لوک کہانیاں تے اکھان ملدے نیں۔ رنجیت سنگھ بارے آکھیا جاندا اے کہ اوہ اک اکھ توں کاناسی:

”ہنوز خُر دتھا کہ اس کو اس قدر چچک نکلی کہ کسی کو اس کی امید زیست نہ تھی۔

آخر شصت تو ہوئی لیکن اس عارضہ سے ایک آنکھ اس کی جاتی رہی“۔ (14)

جتھے تاریخ دیاں کتاباں وچ رنجیت سنگھ بارے معلومات نیں کہ چچک پاروں اوہدی اک اکھ دانور ضائع ہو

گیا سی اوہتھے کئی لوک گیت تے اکھاناں راہیں جانکاری ملدی اے کہ اوہ واقعہ ای کاناسی:

شاہ بہادر رنجیت سنگھ کا نا
اک اکھے دیکھے سبھ نوں (15)

اوہدی بڑی دہشت سی۔ اوہدے دربار وچ کسے نوں کا نا آکھن دی جرات نہیں سی۔ درباری اوہدے ناں توں ڈردے سن۔ لوک ادب موجب جتھے اوہ بڑے رعب نال راج کردا اتھے ای لوکا ئی نال اوہدا سلوک بڑا چنگا سی۔ اک واری مراٹیاں وچکار شرط لگ گئی پئی جو رنجیت سنگھ نوں اوہدے مونہہ اتے کا نا آکھے اوہنوں انعام دتا جاوے گا۔ ایہہ شرط پیغام قریشی نے جت لئی۔ اوہنے مہاراجے نوں اوہدے مونہہ اتے کا نا دی آکھیا تے انعام وی لے لیا:
تیری اکو اکھ سلکھنی تے ڈلہکاں مارے

نیوں نیوں کرن سلام دو نیناں والے (16)

رنجیت سنگھ نے اپنے دور حکومت وچ عام ورتوں دیاں شیواں اتے ڈھیر ٹیکس لایا۔ اناج تے سبزیاں اتے وی ٹیکس، وپاریاں نال بڑا سخت رویہ رکھیا جاندا۔ شے خریدن لگیاں وی ٹیکس وصول کیتا جاندا کان اتے لیا کے وچکن لگیاں وی ٹیکس وصول کیتا جاندا۔ نریندر کرشن سنہا ہوراں دے موجب:

”شمال مغربی سرحد کے بندوبست میں رنجیت سنگھ کو اپنے لگان ہی سے زیادہ تر مطلب تھا۔ انصاف وغیرہ کی اسے قدرے فکر نہ تھی۔ حالانکہ یہ کہنا کچھ ناجواب ہوگا کہ جہلم پار کے بہت بڑے علاقے پر حکومت کرنے کی بجائے رنجیت سنگھ تادم زیست برسر پیکار اور لوٹ مار کرتا رہا۔“ (17)

رنجیت سنگھ دے دور وچ جولاہیاں اتے وی ٹیکس سی۔ ٹیکس پنچ روپیے فی کھڈی تے چھ روپیے فی تانا وصول کیتا جاندا جس پاروں اک جولاہی نے رنجیت سنگھ نوں شکایت کردیاں مہنا ماریا:

رنجیت سنگھ کا نا

پنچ روپیے کھڈی لیندا، چھ روپیے تانا (18)

رنجیت سنگھ نے سرحدوں و دھاں لئی ملتان اتے کئی حملے کیتے۔ اخیر اوس ملتان دے گورنر نواب مظفر خان نوں مروا کے ملتان اتے قبضہ کر لیا۔ لاہور تے ملتان فتح کرن مگروں رنجیت سنگھ نے شیخوپورہ دا قلعہ فتح کرن دا منصوبہ بنایا۔ قلعے اتے امیر سنگھ دا قبضہ سی۔ رنجیت سنگھ نے اپنے پتر کھڑک سنگھ نوں امیر سنگھ کول گھلایا کہ اوہ قلعہ شیخوپورہ دا قبضہ

چھڈ دیوے۔ امیر سنگھ نے قبضہ چھڈنے لئی شرط رکھی جس دا ویر والوک کہانی وچ اے:

”اتن نوں مہارارنجیت سنگھ لہور آ کے فتح کر لیا۔ لہور فتح ہو یا مُرملتان وی فتح ہو گیا۔ ایہہ قلعہ شیخوپورے دا اوہدے خیال وچ ای ناہی۔ ایدے پتر کھڑک سنگھ نوں گھلپوس بھی امیر سنگھ دے کولوں قجا چھڈا۔ امیر سنگھ نوں کھڑک سنگھ آکھیا، ”ایہہ قلعہ چھڈ دے۔“ اوس آکھیا، ”میں نہیں چھڈنا، انج چھڈنا ہاں کہ رنجیت سنگھ ایس قلعے اُتے میری تھانیداری قائم رہن دیوے تے مُرملتان میں اوہدی طرفوں نائب بنداں۔ میں انج نہیں چھڈدا“۔ (19)

مہاراجارنجیت سنگھ بہادر راجا سی۔ پنجاب اتے حکومت سی۔ انگریزاں دکن تے دلی تے قبضہ کرن مگروں پنجاب ول ویکھنا شروع کیتا۔ مہاراجادی مضبوط تے طاقتور فوج نال لڑن پاروں ایسٹ انڈیا کمپنی کچراندی رہی۔ اخیر ایسٹ انڈیا کمپنی نے مہاراجارنجیت سنگھ نال معاہدہ ”امرتسر“ کر لیا:

”25 اپریل 1809ء نوں مہاراجارنجیت سنگھ تے انگریزاں وچالے ”صلح نامہ امرتسر“ لکھیا گیا۔ دونوں دھراں وچ کارتلج دریا نوں سرحد متھیا گیا۔ پار انگریزی راج تے اُرار مہاراجہ دا۔ انگریزاں لدھیانہ چھاؤنی پائی تے مہاراجہ نے اوہناں دے سامنے پھلور قلعہ بنایا“۔ (20)

جدتیک انگریزاں نوں رنجیت سنگھ نال مطلب سی اوہناں نے دوستی نبھائی۔ جدوں ہندوستان وچ اوہناں دے پیرکپی طرح جم گئے اوہناں اپنا معاہدہ توڑ دتا۔ ڈاکٹر گنڈ سنگھ موجب:

”پر دوجے پاسے انگریزاں نے دوستی پوری طرح نہ نبھائی۔ اوہ دوستی نوں زری اک ویلا ٹپاؤ گل ای سمجھدے سن۔ سارے سیاسی مطلبی یاراں واکن انگریز اُتے دیرتیک ای دوست سن جتنی دیر اوہ اوہناں نوں آپ نوں سوتر بہندی سی“۔ (21)

مہاراجارنجیت سنگھ دے اخیر لے دناں وچ اوہنوں ہندوستان دا نقشہ دکھایا گیا جہدے وچ پنجاب توں اڈ سارے ہندوستان نوں لال دکھایا گیا کیوں جے پنجاب توں اڈ سارے ہندوستان اُتے انگریز قابض سی۔ مہاراجا

آکھیا کہ اک دیہاڑے سبھلال دسے گا۔ اخیر لی عمرے مہاراجے نوں فالج ہو گیا۔ اوہدی گل بات کرن دی طاقت مک گئی۔ صرف اشاریاں نال گل بات کر سکدا۔ اوہدی صحت دن بدن خراب ہوندی گئی۔ اوڈک اوہ 27 جون 1839ء نوں چلانا کر گیا۔ مکدی گل ایہہ اے کہ سکندر اعظم نے 326 ق م وچ درہ خیبر راہیں پنجاب اتے ہلہ بول دتا۔ ٹیکسلا دے راجا مہی نے اوہدی مدد کیتی راجا پورس نے ڈٹ کے سکندر داما مقابلہ کیتا واپس پرتن تے مجبور کر دتا۔ راجا سا لبھان نے سیا لکوٹ دی بیہ رکھی۔ تے سیا لکوٹ دی ترقی لئی ڈھیر کم کیتے۔ راجا اشوک بنارس دارا جا ہو یا اے۔ اوہنے بنارس وچ بہہ کے ٹیکسلا تیکر بادشاہی کیتی۔ اوہ اپتر کنال مترئی ماں دے ظلم دا شکاری اوہدی چال پاروں اوہدیاں اکھیاں بے نور ہو گئیاں۔ راجا ماہی پرکاش سورج بنسی راجیاں دا چوتھا راجا سی۔ راجا بھوج انصاف پسند راجا سی۔ مہاراجا رنجیت سنگھ تاریخ وچ اچ کوٹی تے اے۔ اوہنے حکومت سانبھن مگروں پنجاب حکومت دیاں سرحدان نوں ودھایا۔ دشمنان دا چن چن کے صفایا کیتا۔ کھلے ذہن دا بادشاہ سی۔ اوہدے راج سے لوکائی نوں رائے دے اظہار دا پورا حق سی۔

حوالے

- 1- Punjab Government, Imperial Gazetteer of India Punjab, Vol I, Lahore: Aziz Publishers, 1976, P:17
- 2- Saeed Bhutta, Kamal Kehani, Lahore: Sanjh, 2006, P:40
- 3- Syed Muhammad Latif, History of the Punjab, Lahore: Sang-e-Meel Publications, 2009, P:33
- 4- Sanawar Chadhar, Lok Tawareekh, Lahore: Sanjh, 2008, P:124
- 5- Shaukat Mughal, Saraiki Akhan, Multan: Jhok Publishers, 2004, P:41
- 6- Dr. Hafeez Syed, Ashok-e-Azam, Lahore: Nigarshat, 2003, P:178
- 7- Punjab Government, Imperial Gazetteer of India Punjab, Vol II, Lahore: Aziz Publishers, 1976, P:76-77

- 8- Dr. Saif ur Rehman Dar, Rukh Tan Haray Bharay, Lahore: Pakistan Punjabi Adbi Board, 1985, P:43
- 9- Ashfaq Niaz, Tareekhe Sialkot, Sialkot: Niaz Accademy, 5th Edition, 2009, P:27
- 10- R.C. Temple, The Legends of the Punjab, Vol 1, Islamabad: Institute of Folk Heritage, 1981, P:1-2
- 11- R.C. Temple, P:171
- 12- Muhammad Qasim Frishta, Tareekhe Frishta,Translator-Abdul Hai Khawaja, Mushafiq Khawaja, Vol,1, Lahore: Al Meezan, 2013, P:40-41
- 13- Shah Muhammad, Jang Hind Punjab-Compiler, Muhammad Asif Khan, Lahore: Aziz Book Depot,1972, P:35
- 14- Noor Ahmad Chishti, Tehqeeqate Chishti, Lahore: Al Faisal, 2006, P:145
- 15- Kanwal Mushtaq, Bolian, Lahore: Idara Suraj Mukhi, 1987, P:71
- 16- Sanawar Chadhar, P:170
- 17- Nrender Krishan Senha, Maharaja Ranjeet Singh, Translator-Kailash Chand Ch, Karachi: City Book Point, 2nd Edition, 2007, P:101
- 18- Wanjara Baidi, Lok Akhday Han, Patiala: Sahat Akadmy, 1959, P:114
- 19- Saeed Bhutta, Bar Kehani, Lahore: Sanjh, 2011, P:126
- 20- Shah Muhammad, P:35
- 21- Dr.Ganda Singh,Punjab uttey Angraizan da Qabza, Lahore: Suchait, 2005, P:5